

MARTIRII GOȚI: ARIENI ÎN CALENDARUL NICEEAN, SAU NICEENI ÎN CALENDARUL ARIAN?

Mihai Ovidiu CĂȚOI*

Cuvinte-cheie: *Ulfila, goți, convertire, creștinism, Dunărea de Jos, Constantin cel Mare, Constantius II, Valens, arianism, audieni, ortodoxie, niceeni, confesiuni creștine.*

Mots-clés: *Ulfila, Goths, conversion, christianisme, Bas-Danube, Constantin le Grand, Constantius II, Valens, arianisme, audiens, orthodoxie, nicéens, confessions chrétiennes.*

Rezumat: *În opinia noastră, fenomenul poate fi explicat dacă luăm în considerare două aspecte:*

1) *Simplitatea creștinismului gotic. În Gothia, mesajul religios creștin timpuriu era simplu, nedogmatic și nespeculativ, creștinii trăind cuvântul Evangheliei. Această simplitate a creștinismului gotic, care a persistat până în 376, poartă marca ortodoxiei niceene. După 325, această simplitate evanghelică necoruptă a comunităților gotice primare a început să fie contaminată de influențe exterioare, în special ariene și audiene. Exilul lui Audius în Scythia și intrarea sa ulterioară în Gothia este una. Misiunea lui Ulfila la nord de Dunăre este a doua. Această contaminare nu a deviat mesajul original al Evangheliei către unul confesional, deoarece majoritatea păgână din regiune și presiunea pe care a exercitat-o asupra comunităților creștine nu au permis schimbarea discursului misionar.*

2) *Percepția generală a convertirii oficiale a goșilor în arianism în 376. Colonizarea goșilor în Tracia a reprezentat momentul în care au devenit oficial arieni. Întrucât moartea atleșilor a avut loc înainte de adoptarea formală a arianismului de către goți, este evident că niceenii îi revendică pe martiri ca parte a patrimoniului Ortodoxiei. Ortodocșii i-au păstrat în calendarul lor, pentru că, în momentul pătimirii, goșii nu adoptaseră arianismul, iar garanții dreptei credințe pe care aceștia au mărturisit-o erau tocmai frații ortodocși, refugiați anterior așezării masive a goșilor în Imperiu. Totodată, Marea Biserică*

---

* Mihai Ovidiu CĂȚOI: cercetător independent, București; e-mail: mihaicatoi@gmail.com.

a avut nevoie de precizarea acestei „mărci a ortodoxiei”, pentru a exclude venerarea unor eretici și a faptelor lor, de vreme ce cinstirea Sfinților și a Moaștelor lor au un rol didactic foarte important în cultul ortodox.

Pe de altă parte, simplitatea teologică a creștinismului în Gothia și-a spus cuvântul, iar activitatea misionară a lui Ulfila dezvoltată ulterior asupra refugiaților goți nu a fost simțită a fi o schimbare a mărturisirii de credință, mai ales că se făcea în limba proprie de către unul dintre ei în care aveau încredere deplină. Din punctul de vedere al goșilor, martirii le aparțineau pentru că erau frații lor cu care au suferit împreună, persecuția fiind tocmai motivul pentru care mulți dintre ei au decis să se refugieze în Imperiu. Goșii au păstrat în calendar amintirea fraților lor martirizați, chiar dacă, ulterior evenimentului, comunitatea lor a evoluat mai mult sau mai puțin vizibil în direcția schimbării confesiunii. Moaștele fraților lor au făcut parte integrantă din viața creștină pe care au trăit-o și au mărturisit-o împreună în Gothia și au continuat-o în imperiu.

Résumé : À notre avis, le phénomène peut s'expliquer si l'on prend en compte deux aspects:

1) *Simplicité du christianisme gothique.* En Gothie, le message religieux chrétien primitif était simple, non dogmatique et non spéculatif, les chrétiens vivant la parole de l'Évangile. Cette simplicité du christianisme gothique, qui s'est maintenue jusqu'en 376, a donné l'impression de son orthodoxie niceene. Après 325, cette simplicité évangélique non corrompue des communautés gothiques primaires a commencé à être contaminée par des influences extérieures, en particulier ariennes et audienes. L'exil d'Audius en Scythie et son entrée ultérieure en Gothie c'est l'une. La mission d'Ulfila au nord du Danube c'est la deuxième. Cette contamination n'a pas détourné le message évangélique originel vers un message confessionnel, car la majorité païenne de l'espace et la pression qu'elle exerce sur les communautés chrétiennes n'ont pas permis le changement du discours missionnaire.

2) *La perception générale de la conversion officielle des Goths à l'arianisme en 376.* La colonisation des Goths en Thrace représentaient le moment où, officiellement, ils devinrent ariens. Puisque la mort des athlètes a eu lieu avant l'adoption officielle de l'arianisme par les Goths, il est évident que les nicéens revendiquent les martyrs comme faisant partie du patrimoine de l'orthodoxie. Les orthodoxes les gardaient dans leur calendrier, car à l'époque de la passion, les Goths n'avaient pas adopté l'arianisme, et les garants de la vraie foi qu'ils professaient étaient les frères orthodoxes, réfugiés avant l'implantation massive des Goths dans l'Empire. Dans le même temps, la Grande Eglise avait besoin de préciser cette «marque d'orthodoxie», afin d'exclure la vénération de certains hérétiques et de leurs actes, car la vénération des Saints et de leurs Reliques a un rôle didactique très important dans le culte orthodoxe.

D'autre côté, la simplicité théologique du christianisme en Gothie s'est avéré, et le travail missionnaire d'Ulfila développé plus tard sur les réfugiés gothiques n'était pas ressenti comme un changement de confession de foi, d'autant plus qu'il était fait dans sa propre langue par l'un d'eux, en qui ils avaient une entière confiance. Du point de vue des Goths, les martyrs leur appartenaient parce qu'ils étaient leurs frères avec lesquels ils souffraient ensemble, la persécution étant précisément la raison pour laquelle beaucoup d'entre eux ont décidé de se réfugier dans l'Empire. Les Goths n'ont fait que garder dans le calendrier le souvenir de leurs frères martyrisés, même si, après l'événement, leur communauté a évolué plus ou moins sensiblement dans le sens du changement de

confession. Les reliques de leurs frères faisaient partie intégrante de la vie chrétienne qu'ils vivaient et se confessaient ensemble à Gothie et se poursuivaient dans l'empire.

Problema confesiunii martirilor care au pătimit în Gothia în secolul al IV-lea nu este o discuție nouă în preocupările istoricilor care au studiat pătrunderea creștinismului la goți și adoptarea arianismului de către aceștia. Discuțiile s-au diversificat și datorită faptului că, de cele mai multe ori, nu s-a făcut o delimitare clară între cele două etape ale aceleiași proces istoric: 1) pătrunderea și dezvoltarea creștinismului în mediul gotic; 2) adoptarea arianismului oficial. Până către mijlocul secolului al XIX-lea situația era destul de clară: goții au adoptat arianismul în urma așezării lor în Thracia, în timpul lui Valens. Până la atacurile hunice ei erau ortodocși, conducătorul lor spiritual, episcopul Ulfila, mărturisind învățătura niceeană. Abia în contextul călătoriei la Antiohia în fruntea delegației gotice, pentru a cere lui Valens permisiunea ca aceștia să se așeze în Thracia, a fost nevoit să accepte arianismul, și asta s-a întâmplat sub presiunea anturajului împăratului. Singura erezie împotriva căreia Ulfila a fost nevoit să intervină în Gothia a fost doctrina lui Audius¹.

Descoperirea și publicarea textului *Scrisorii despre credința, viața și moartea lui Ulfila*, compusă de ucenicul acestuia, episcopul Auxențiu de Durostorum², precum și a unui fragment de *Calendar gotic arian* databil în secolul al VI-lea³, au adus noi elemente în discuție și au schimbat viziunea și abordarea subiectului. Discuțiile provocate de aceste noi izvoare, coroborate cu informațiile deja existente, au făcut ca unele concluzii anterioare să fie revizuite. Astfel, *Scrisoarea* lui Auxențiu sporește credibilitatea informației lui Filostorgius (*Istoria Bisericească*, II.5⁴), potrivit căreia Ulfila a fost „primul episcop al goților creștini” înainte de pătrunderea lor masivă în imperiu (376), iar *Calendarul gotic* confirmă afirmația ortodoxului Socrates (*Istoria Bisericească*, IV.33.1-34.4), care susținea existența martirilor arieni în timpul persecuției lui Athanaric (369-376).

Întrebarea din titlul de mai sus pornește de la constatarea lui H. Delehaye⁵ potrivit căreia martirii din Gothia, ale căror moaște au fost aduse în orașele din imperiu, poartă o anumită *marcă a ortodoxiei lor*. Astfel, Innas, Rhemas și Pinas, aduși prin grija episcopului Goddas, fuseseră „ucenici ai Apostolului Andrei” (μαθηταὶ γεγονότες Ἀνδρέου τοῦ ἀποστόλου), Sava Gotul este „drept în credință” (ὀρθὸς τῆ πίστει), Nichita Gotul „promise credința creștină de la Theofil, episcopul goților” (ἔχων τὴν εἰς Χριστὸν ἐλπίδα καὶ διδασκαλίαν ὀρθόδοξον παρὰ Θεοφίλου ἐπισκόπου τῶν Γότθων), iar regina Gaatha, cea care aduce moaștele celor 26 de martiri la Cyzic, este „creștină și ortodoxă” (χριστιανὴ καὶ ὀρθόδοξος)⁶. Dacă, în ceea ce privește dreapta credință a Sfinților Innas, Rhemas, Pinas, Sava și Nichita, critica nu a înregistrat discuții și apartenența lor la ortodoxia niceeană nu a fost contestată, nu același lucru s-a întâmplat cu Gaatha și, implicit cu martirii ale

¹ REVILLOUT 1850, p. 11-44.

² WAITZ 1840.

³ ACHELIS 1900, p. 309-373.

⁴ Filostorgiu, *Istoria Bisericească*, II.5. p. 83-85.

⁵ DELEHAYE 1912, p. 161-300.

⁶ DELEHAYE 1912, p. 283.

căror moaște ea le-a adus în imperiu. Problemele de interpretare nu apar în raport cu păgânismul majorității goților, pentru că ea este creștină. Dificultatea apare în momentul valorificării ortodoxiei ei, iar soluțiile oferite în cazul de față au încercat să explice în ce sens ar trebui valorificat termenul ortodox: *niceean*, în definiția dată de decretul imperial din 381, sau *arian*, în accepțiunea conservatoare a termenului dată de sinoadele ariene din secolul al IV-lea. Implicit, semnul de întrebare cade și asupra confesiunii celor 26 de martiri ale căror moaște au fost transportate de ea la Cyzic. Impasul a apărut în momentul în care în fragmentul de *Calendar* gotic la data de 29 octombrie apar numele *Batwin* și *Werekon*, care au fost identificați cu *Βαθούσις* și *Οὐήρακας* din *Sinaxarul Bisericii Constantinopolitane* comemorați la 26 martie⁷. De vreme ce s-a demonstrat că fragmentul de *Calendar* redactat în limba gotică a făcut parte din cultul Bisericii Ariene, s-a dedus că ar putea fi vorba de niște goți arieni care au primit cununa martirică în timpul persecuției lui Athanaric. Aici a intervenit controversa, deoarece atât *Calendarul*, cât și *Sinaxarul*, sunt acte oficiale bisericești, iar motivul pentru care *memoria acelorși martiri* a fost păstrată de cele două confesiuni rivale a devenit subiect de discuții între specialiști.

*

Potrivit izvoarelor de care dispunem până în prezent, tabloul confesional al creștinismului din Gothia secolului al IV-lea ar fi compus din trei tipuri de comunități: ortodocși/niceeni, arieni și audieni.

Audienii sunt atestați în Gothia de mărturia lui Epifanie de Salamina. În lucrarea *Ancoratus*, alcătuită în anul 374, el afirmă despre această grupare că sunt „schismatici, nu eretici”⁸. Câțiva ani după, revine asupra subiectului în lucrarea *Panarion*⁹, iar *Schisma audienilor* (LXX) este analizată pe larg, autorul oferind detalii și amănunte unice, pe care nu le mai întâlnim în alte surse: sunt o tagmă, trăiesc în mănăstiri și așezări retrase, sau în suburbiile orașelor. Audius s-a opus deciziei datei serbării Paștilor stabilite la Niceea (325) și a fost exilat de împăratul Constantin cel Mare (306-337) în Scythia. De aici trece în Gothia, unde a întemeiat mănăstiri „în sânul cărora a înflorit regula călugărească, deprinderea de a trăi în feciorie și o asceză deosebit de severă. Fără îndoială, felul de viață al comunităților audiene este cu totul vrednic de admirație. Și orice faptă se petrece în mănăstirile audienilor este frumoasă...”¹⁰. Privind din perspectiva unui niceean intransigent, cum este recunoscut Epifanie de Salamina, putem afirma că, la data la care el scria lucrarea, diferența dintre niceeni și audienii refugiați din Gothia în Cipru era mică, ținea de aspecte cultice și disciplinare și nu le implica pe cele

⁷ DELEHAYE, *SECp*, col. 559-560. Aici nu apare decât relatarea numelor celor 26 de martiri și a felului în care au fost uciși. În schimb, modul și momentul în care ei au fost aduși în imperiu apare ca o adăugire ulterioară, făcută, probabil, de un personaj din anturajul Dulcillei, despre care se spune că a și murit.

⁸ Epifanie al Salaminei, *Ancoratus*, 13, p. 81: „Αὐδιανῶν τὸ σχίσμα, ἀλλ’ οὐχ ἄιρεσις”.

⁹ Epifanie, *Despre schisma audienilor*, în: *FHDR II*, p. 173, 175; Epiphanius of Salamis, *The Panarion (Books II and III)*; Epiphanius, *Ancoratus und Panarion*, p. 232-249.

¹⁰ Epifanie, *Despre schisma audienilor*, 70.1.1, 70.14.5-6, în: *FHDR II*, p. 173.

doctrinare¹¹. După cum apreciau J. Mansion și J. Zeiller, audienii refugiați din Gothia din cauza persecuției au îngroșat în mare parte rândurile niceenilor și nu există niciun motiv pentru care să considerăm că aceștia ar fi fost dispuși să se îndrepte către arianism¹².

Existența *niceenilor* în lumea gotică nord-dunăreană este atestată de mai multe izvoare. Tot din relatarea lui Epifanie aflăm că alături de audieni au fost alungați din Gothia „și creștini de-ai noștri care se aflau acolo” (*ἀλλὰ καὶ οἱ ἡμέτεροι ἐκεῖ Χριστιανοί*)¹³. Am putea spune că aceasta este cea mai tranșantă afirmație despre existența niceenilor în Gothia. Din corespondența lui Vasile cel Mare¹⁴ descoperim că viața creștină din stânga Dunării este fără pată, „martirul (Sava, n.n.) vestind el însuși cât de curată este credința care domnește acolo”. În imperiu, în schimb, „aproape că n-a rămas colț de lume care să fi scăpat de pârjolul ereziei”¹⁵. Prin anii 375-380 Ambrozie de Mediolanum spunea că pe goți nu-i stăpânește împăratul, ci Hristos căruia I-au dat martiri¹⁶. Mai târziu, Augustin află de cruzimea uimitoare a prigoanei chiar de la niște frați creștini care pe atunci erau copii și au trăit acele clipe de coșmar¹⁷, iar Ieronim știe că din cauza prigoanei violente pornită de către Athanaric, mulți goți creștini au fost nevoiți să părăsească locurile natale și să se refugieze în Imperiul Roman¹⁸. Orosius ne relatează însă că refugiații veneau în Imperiu cu încredere, ca la niște frați, fără să tremure de frică, deși plecaseră în pribegie din cauza persecuției¹⁹.

Ambrozie este chiar tăios când afirmă că prin sângele pe care goții l-au vărsat în numele lui Hristos, aceștia au devenit superiori romanilor, deoarece ei l-au mărturisit murind pentru El și nu i-au pus în discuție originea sângelui. Abia ulterior așezării lor în Thracia barbarii sunt percepuți ca reprezentând pedeapsa pe care Dumnezeu a trimis-o asupra imperiului pentru că romanii au necinstit Sfânta Treime dizolvând-o. De aceea, El i-a întors pe goți împotriva celor care i-au îndemnat să adopte o învățătură alterată, după cum înțelegem din afirmațiile lui

¹¹ Pentru o analiză amănunțită cu privire la mișcarea audienilor în Gothia și Imperiul Roman, vezi: CĂȚOI 2015a, p. 429-459; CĂȚOI 2015b, p. 326-369.

¹² MANSION 1914, p. 7; ZEILLER 1918, p. 437.

¹³ Epifanie, *Despre schisma audienilor*, 70.15.4, FHDR II, p. 175.

¹⁴ Pentru dosarul complet al acestei corespondențe, vezi GIRARDI 2009.

¹⁵ Sf. Vasile, *Epistola 164*, p. 254-257.

¹⁶ Ambroise, *Ev. Sec. Luc.*, II.37, p. 89: „*Gothis non imperabat Augustus, non imperabat Armeniis: imperabat Christus. Acceperunt utique Christi censorem, qui Christi martyras ediderunt. Et ideo fortasse nos vincunt, ut praesentia docent, quoniam quem illi oblatione sanguinis fatebantur, huic Arriani quaestionem generis inferebant*”.

¹⁷ Augustinus *De civitate Dei*, XVIII, 52, FHDR II, p. 215: „*Nisi forte non est persecutio computanda, quando rex Gothorum in ipsa Gothia persecutus est Christianos crudelitate mirabili, cum ibi non essent nisi catholici, quorum plurimi martyrio coronati sunt, sicut a quibusdam fratribus, qui tunc illic pueri fuerant et se ista vidisse incunctanter recordabantur, audivimus?*”

¹⁸ Hieronymus, *Chronicon*, An. Dom. 369, p. 245: „*A[ithanaricus] rex Gothorum, in Christianos persecutione commota, plurimos interficit et de propriis sedibus in Romanum solum expellit*”.

¹⁹ Orosius, VII.32.9, FHDR II, p. 195: „*Athanaricus rex Gothorum Christianos in gente sua crudelissime persecutus, plurimos barbarorum ob fidem interfectos ad coronam martyrii sublimavit, quorum tamen plurimi in Romanum solum non trepidi, velut ad hostes, sed certi, quia ad fratres, pro Christi confessione fugerunt*”.

Grigorie de Nazianz²⁰, Orosius²¹ și Iordanes²². În schimb, pentru Augustin și Orosius, în prima jumătate a secolului al V-lea, acei refugiați, care pe atunci erau copii, au rămas încă „frați” și nu sunt confundați cu goții arieni.

Prezența *ariană* în stânga Dunării este susținută, în primul rând, de *Scrisoarea despre credința, viața și moartea lui Ulfila*, alcătuită de ucenicul acestuia, episcopul Auxențiu de Durostorum²³. De aici aflăm că episcopul a propovăduit timp de 40 de ani în limbile gotă, greacă, latină și a alcătuit mai multe tratate și comentarii teologice. A fost hirotonit „episcop peste neamul goților” la vârsta de 30 de ani, dar activitatea sa apostolică la nordul Dunării a fost întreruptă de persecuția pornită de „judele necredincios și nelegiuit”, care a făcut să apară „mucenici și mărturisitori”, mulți „slujitori și slujitoare ale lui Hristos”, preferând mărturisirea în locul apostaziei. În acest context, Ulfila a fost „izgonit cu o mare mulțime de credincioși din ținutul barbar pe pământul Romaniei”, a fost primit cu cinste de împăratului Constantius II și a mai predicat aici încă 33 de ani. Probabil că misiunea lui a continuat și la nord de Dunăre, după 348, dar amploarea și intensitatea ei nu pot fi apreciate pe baza surselor de care dispunem în prezent. În cazul de față, arianismul lui Ulfila în perioada activității sale în Gothia, se regăsește atât în descrierea făcută de Auxențiu²⁴, cât și în propria mărturisire de credință atașată la sfârșitul *Scrisorii*²⁵.

²⁰ Grigore de Nazianz, *Orationes*, 22.2 (*De Pace*, 2), PG XXXV, 1136: Δεινὸν δὲ καὶ τὰ νῦν ὁρώμενά τε καὶ ἀκούμενα: πατρίδες ἀνιστάμεναι, καὶ μυριάδες πίπτουσαι, καὶ κάμουσα γῆ τοῖς αἵμασι καὶ τοῖς πτόμασι, καὶ λαὸς ἀλλόγλωσσος ὡς οἰκείαν διατρέχων τὴν ἀλλοτρίαν: οὐδὲ ἄνανδριαν τῶν προμαχομένων κατηγορεῖτω μηδεὶς: οὗτοι γάρ εἰσιν οἱ μικροῦ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην παραστησάμενοι: ἀλλὰ διὰ τὴν ἡμετέραν κακίαν, καὶ τὴν ἐπικρατοῦσαν κατὰ τῆς Τριάδος ἀσέβειαν; Grigore de Nazianz, *Orationes* 33 (*Contra Arianos et de se ipso*), PG XXXVI, 216: Κακῶς μὲν τοὺς ἀλλήλων ἐπιτηροῦμεν καιροὺς, καὶ τὸ σύμψυχον τῷ ἑτεροδόξῳ λύσαντες, μικροὶ καὶ τῶν νῦν πολεμούντων ἡμῖν βαρβάρων, οὓς ἡ Τριάς λυομένη συνέστησεν.

²¹ Orosius, VII.33.19, <http://www.attalus.org/latin/orosius7B.html>, (visit in 26.01.2021): „19. Gothi antea per legatos supplices poposcerunt, ut illis episcopi, a quibus regulam Christianae fidei discerent, mitterentur. Valens imperator exitiabili prauitate doctores Arriani dogmatis misit. Gothi primae fidei rudimento quod acceperere tenuerunt. Itaque iusto iudicio Dei ipsi eum uiuum incenderunt, qui propter eum etiam mortui uitio erroris arsure sunt”.

²² Iordanes, *Getica*, XXVI.138, p. 54: „haut secus quam Dei prorsus iudicio, ut ab ipsis igni combureretur, quos ipse vera fide petentibus in perfidia declinasset ignemque caritatis ad Gehennae ignem detorsisset”.

²³ STOIAN 1938, p. 22-31 text latin și traducere română.

²⁴ Ulfila a propovăduit permanent: „Unum solum verum Deum, Patrem Cristi”; un „unigenitum Deum”, Fiul, pe care Tatăl „creavit et genuit, fecit et fundavit”, fiind un „secundum Deum”; un Duh Sfânt „non esse nec Patrem nec Filium, sed a Patre per Filium ante omnia factum ... in tertio gradu”, cf. STOIAN 1938, p. 23-25.

²⁵ STOIAN 1938, p. 31: „Ego Ulfila episkopus et confessor semper sic credidi et in hac fide sola et vera transitum facio ad Dominum meum: Credo unum esse Deum Patrem; solum ingenitum et invisibilem et in unigenitum Filium eius Dominum et Deum nostrum, opificem et factorem universe creature non habentem similem suum ideo unus est omnium Deus Pater, qui et Dei nostri est Deus, et unum Spiritum Sanctum, virtutem inluminantem et sanctificantem, ut ait Kristus post resurrectionem ad apostolos Suos: Ecce ego mitto promissum Patris mei in vobis. Vos autem sedete in civitatem Hierusalem. quoadusque induamini virtute[m] ab alto; item et accipietis virtutem superveniente[m] in vos Sancto Spiritu, nec Deum nec Dominum sed ministrum Cristi fidelem, nec equalem sed subditum et oboedientem in omnibus Filio et Filium

O idee asemănătoare se desprinde și din relatarea lui *Filostorgiu*, chiar dacă el este mai puțin exact în afirmații. În cazul de față, dificultatea analizei constă, cel mai probabil, în faptul că lucrarea nu ne-a parvenit în original, ci în forma epitomată mai târziu de patriarhul Fotie, astfel încât nu se poate stabili cu exactitate cât și ce a rămas din relatarea primară. Din acest izvor înțelegem că Ulfila și mulți creștini au fost nevoiți să treacă Dunărea „din cauza evlaviei” (δ'εὐσέβειαν), el fiind primit cu mare cinste de împăratul Constantius II (337-361). Pe vremea împăratului Constantin, Ulfila făcuse parte dintr-o solie a goșilor la Constantinopol, fiind hirotonit „episcop al celor din Geția” (χειροτονεῖται τῶν ἐν τῇ Γετικῇ χριστιανιζόντων) de „Eusebiu și episcopii dimpreună cu acesta”. Din comentariul făcut de Fotie, la sfârșitul relatării lui Filostorgiu, aflăm că Ulfila „împreună cu cei aflați sub oblăduirea sa urmau aceeași erezie. Așadar, ar rezulta că, în momentul refugiului în imperiu, Ulfila și cei ce îl însoțeau erau arieni, dat fiind că fusese hirotonit de Eusebiu de Nicomidia.

La mijlocul secolului al V-lea, istoricul *Socrates*²⁶ încerca să explice modul și împrejurările care au dus la adoptarea arianismului de către goți. El spune că, la un moment dat, societatea gotică s-a divizat în două tabere în jurul a doi conducători: Athanaric și Fritigern (IV.33.1); tabăra lui Athanaric fiind mai puternică, Fritigern fuge la romani pentru a solicita ajutor militar împotriva rivalului său (IV.33.2); Valens ordonă soldaților din Thracia să intervină în ajutorul lui Fritigern; Athanaric este învins dincolo de Istru (IV.33.3). Mulțumind pentru binele pe care l-a primit, Fritigern îmbrățișează credința ariană a împăratului, silind și pe cei de sub ascultarea sa să facă același lucru (IV.33.4); Aceasta este explicația pentru care goții au devenit arieni (IV.33.5); urmează o digresiune despre activitatea lui Ulfila: a inventat literele gotice, a tradus Scriptura în limba gotică, a învățat pe barbari învățăturile divine (IV.33.6); Ulfila propovăduia creștinismul în ambele tabere. Athanaric sesizează activitatea acestuia ca pe o agresiune asupra credințelor strămoșești, motiv pentru care pornește persecuția și astfel barbarii adepți ai lui Arius au ajuns martiri (IV.33.7); sub presiunea hunilor, între goți s-a legat prietenie, au fost înfrânți de huni și izgoniți din țara lor, refugiindu-se în pământul romanilor și învoindu-se să slujească și să facă tot ce le va porunci împăratul (IV.34.1); Valens a primit solicitarea lor din milă (IV.34.2). După așezarea lor în Thracia, Valens și-a arătat satisfacția pentru că făcuse o faptă bună (IV.34.3); împăratul considera că, prin așezarea goșilor în Thracia, puterea militară a imperiului va crește foarte mult (IV.34.4). Socrates nu uită însă să-l revendice pe Ulfila în trecutul lui niceean, spunând că episcopul a consimțit la formula de credință stabilită la Rimini, cu prilejul sinodului ținut la Constantinopol în anul 360, dar că anterior urmasse doctrinei niceene pe care o primise de la episcopul Teofil, căruia el i-a succedat²⁷. Aceleași revendicări le regăsim și în cazul lui Sozomen²⁸ și Teodoret de Cyr²⁹.

---

subditum et oboedientem suo in omnibus Deo Patri eique similem secundum scripturas qui per Crisum eius a Spiritu Sancto...".

²⁶ Socrates, *Istoria Bisericească*, IV.33.1-34.4, *FHDR* II, p. 219-220.

²⁷ Socrates *Istoria Bisericească*, II.41, p. 151 (Ulfila renunță la ortodoxie în 360).

²⁸ Sozomen, *Istoria Bisericească*, VI.37.8-11, *FHDR* II, p. 227.

Calendarul gotic-arian este important în discuție în special prin cele două consemnări aferente lunii octombrie. La **23 octombrie** textul spune: „þize ana Gutþiadai managaize marytre yah Friþareik[eik]eis”³⁰. Exegeții au propus diferite interpretări și traduceri pentru această dată. Unii³¹ consideră că este vorba despre comemorarea *mai multor martiri ai poporului got și a lui Frideric*. S-a propus corectarea lui *Friþareikeikeis* cu *Friþagairnais*, iar martirii comemorați ar fi fost cei care erau supuși lui Fritigern și au pățit din cauza lui Athanaric. În acest fel s-ar oferi și credibilitate textului controversat din *Istoria Bisericească* a lui Socrates³², referitor la divizarea societății gotice în două partide înainte de atacurile hunice. Delehaye consideră că „explicația este plauzibilă, dar este de regretat că nu poate fi probată”³³. Părerile sunt împărțite. E.A. Ebbinghaus consideră că sărbătoarea din data de 23 octombrie se referă la martiri care și-au pierdut viața în prima persecuție din Gothia, în 346-348, momentul care a declanșat și migrarea lui Ulfila la sud de Dunăre³⁴. Zeev Rubin susține că nu există niciun motiv pentru care *Friþareiks* nu poate fi identificat cu *Fritigern*, iar data de 23 octombrie rememorează rolul acestuia în convertirea poporului, precum și multele victime pe care persecuția lui Athanaric le-a produs până în acel moment, fără să-l transforme pe prințul got comemorat într-un martir³⁵.

La data de **29 octombrie** textul calendarului consemnează: „gaminþi marytre þize bi Werekan papan yah Batwin bilaif. aikklesyons fullaizos ana Gutþiudai gabrannidai”³⁶. În acest caz au fost oferite mai multe soluții de traducere, iar H. Delehaye consideră că sensul care exprimă cel mai bine afirmația este acela că este vorba despre: „memoria martirilor care, împreună cu preotul Wereka și clericul Batwins, umplând biserica, au fost arși pentru poporul got”³⁷. Detalii mai amănunțite în legătură cu cele petrecute în acest caz le obținem din *Sinaxarul Bisericii din Constantinopol*³⁸, la data de 26 martie. Versiunea grecească se compune din două fragmente, fiecare cu date proprie. Din primul aflăm că biserica în care aceștia se aflau a fost incendiată din ordinul lui Vingurih, în timpul domniei împăraților Valentinian, Valens și Grațian (367-375), iar tipul de execuție a creștinilor, incendierea în biserică, este amintit și de Sozomen³⁹. Din al doilea fragment aflăm că regina „creștină și ortodoxă” a goților, Gaatha, se îngrijește de colectarea moaștelor acestor martiri și, însoțită de fiica ei Dulcilla, laicul Vellas și – în ultimă fază – de fiul său Arimerius, se refugiază la romani. Odată pătrunși în teritoriul roman relatarea devine destul de confuză. Despre Arimerius nu se mai

²⁹ Teodoret de Cyr, *Istoria Bisericească*, IV.37.1-3, *FHDR* II, p. 235; vezi și Teodoret episcopul Cirului, *Istoria Bisericească*, IV.37.1-5, p. 197-198.

³⁰ DELEHAYE 1912, p. 277; EBBINGHAUS 1976, p. 140-145; HEATHER-MATTHEWS 1991, p. 121.

³¹ W. Krafft și M. Achelis, cf. DELEHAYE 1912, p. 278, n. 1.

³² Socrates, *Istoria Bisericească*, IV.33.2, *FHDR* II, p. 219.

³³ DELEHAYE 1912, p. 278.

³⁴ EBBINGHAUS, 1976, p. 140-145.

³⁵ RUBIN 1981, p. 52-53.

³⁶ DELEHAYE 1912, p. 277; HEATHER-MATTHEWS 1991, p. 121.

³⁷ DELEHAYE 1912, p. 278.

³⁸ DELEHAYE, *SECp*, col. 559-560.

³⁹ Sozomen, *IB*, VI.37.

spune nimic. Despre Gaatha și Vellas aflăm că se întorc în Gothia, unde acesta din urmă este ucis cu pietre. Despre Dulcilla, aflăm că în perioada 383-392, în timpul domniei împăraților Valentinian și Teodosie, este lăsată de mama sa în Cyzic, împreună cu o parte din moaștele martirilor goți.

*

Cu privire la confesiunea martirilor goți din perioada de până la așezarea lor în imperiu s-au emis mai multe păreri, literatura pe această temă fiind impresionantă⁴⁰. Cu excepția actului martiric al lui Sava Gotul, alcătuit la foarte scurt timp după moartea acestuia, toate celelalte relatări și acte martirice cunoscute, sunt date de specialiști către începutul sau în cursul secolului al V-lea, când arianismul goților era foarte evident. De aici, credem noi, și această nevoie de consemnare evidentă a ortodoxiei niceene pe care aceștia au profesat-o. Practic, la data alcătuirii actelor martirice, goții erau oficial arieni, dar multe dintre moaștele martirilor erau păstrate și cinstite în bisericile ortodocșilor.

H. Delehaye este de părere că ar trebui privit cu mare atenție acest aspect. Pe de o parte, spune el, „Nous savons, il est vrai, que ces Goths avaient des fêtes communes avec les orthodoxes, mais c'était avec les Grecs, et il y a lieu de se demander s'ils admettaient des anniversaires des martyrs indigènes appartenant à la confession rivale”. Pe de altă parte, „il était tout notoire qu'il y avait parmi les martyrs de Gothie des hétérodoxes, et le premier soin d'un hagiographe qui avait à faire l'éloge d'un saint de ce pays, devait être de le laver de tout soupçon”⁴¹.

J. Mansion vede tabloul confesional din Gothia din altă perspectivă, considerând că este greu să vorbești despre o Biserică organizată în Gothia. El înțelege că audienii din Gothia au migrat către niceeni, în urma persecuției lui Athanaric⁴². Ortodocșii din Gothia sunt atestați de corespondența lui Vasile cel Mare cu Bretanion al Tomisului⁴³. În ce privește prezența ariană, chiar și în perioada activității lui Ulfila în stânga Dunării, aspectele trebuie analizate cu grijă. Dacă, potrivit *Scrisorii* lui Auxențiu, Ulfila se înscrie arianismului homean, iar traducerea cărților sfinte în limba gotică a avut un rol considerabil în dezvoltarea Bisericii Gotice naționale, autorul consideră că impactul activității sale în Gothia transdanubiană nu trebuie exagerat. Astfel, el consideră că Ulfila nu ar trebui desemnat atât de sigur ó ἐπίσκοπος τῶν Γότθων, deoarece el este episcop doar al câtorva goți pe care i-a putut converti în calitate de horepiscop în Gothia, a condus în imperiu grupul de creștini alungați din cauza persecuției din anul 348, fără să se poată preciza dacă l-au urmat toți creștinii sau toți convertiții lui⁴⁴. În ceea ce privește relatarea din *Calendarul* gotic de la 29 octombrie, aceasta este analizată în comparație cu cea din *Sinaxarul* ortodox de la 26 martie și cu mărturia lui Sozomen (VI.37), autorul considerând că este vorba despre un grup cu totul aparte, izolat, printre creștinii din Gothia. Epitetele χριστιανῆ καὶ ὀρθόδοξος, aplicate la adresa Gaathei, sunt analizate din perspectiva confesională a bisericii din Cyzic și a

⁴⁰ În ultimă instanță, vezi PETERSEN 2005.

⁴¹ DELEHAYE 1912, p. 278.

⁴² MANSION 1914, p. 7.

⁴³ MANSION 1914, p. 8-9, 12-20.

⁴⁴ MANSION 1914, p. 8.

episcopului Eleusius care a păstorit orașul la sfârșitul secolului al IV-lea, când Gaatha a fost acolo. Eleusis a fost unul dintre cei mai mari susținători ai lui Macedonie. Astfel, Mansion este de părere că Gaatha și Dulcilla nu vin în Cyzic pentru a căuta niște coreligionari arieni și, în consecință, moaștele aduse de ele trebuie considerate ortodoxe, nu aparținând unei comunități ariene. În opinia sa, acest grup ar putea aparține, la fel de bine, atât ortodocșilor, cât și semiarienilor, macedonienilor sau audienilor, dar în niciun caz nu poate fi alăturat grupului arian al lui Ulfila. Faptul că martirii au ajuns să fie înscrși în *calendarul* gotic se datorează, în opinia sa, integrării ulterioare a grupului, inițial nicean sau audian, în Biserica națională gotă, menținând însă amintirea fraților care pătimiseră⁴⁵.

Părerea lui Jacques Zeiller este destul de tranșantă în favoarea ortodoxiei niceene existentă și predicată în Gothia. Astfel, „le catholicisme de Saba est hors de doute”, iar aceeași credință o are și Niceta Gotul. Urmărind și analizând relatarea despre martirii care se regăsesc atât în *Calendarul gotic* la 29 octombrie, dar și în *Sinaxarul ortodox* la 26 martie, consideră că se poate concluziona că aceștia erau ortodocși. Cât privește pe audienii refugiați în imperiu, majoritatea lor au părăsit secta și s-au alăturat ortodocșilor. În opinia lui Zeiller, marea parte a creștinilor din Gothia țineau de linia niceeană⁴⁶. În acest caz, arianismul nord-dunărean se sprijină pe activitatea misionară a lui Ulfila. În opinia autorului, acesta a primit titlul de „apostol al goților” deoarece a jucat rolul central și decisiv al intrării colective a lor în Biserica ariană și nu pentru că i-a creștinat. Afirmatia este clară: „Ulfila n’a été ni le seul ni le premier apôtre de la nation gothique; l’arianisme n’a été ni la seule ni la première confession chrétienne qui y ait fait des adeptes”. În viziunea lui Zeiller, Ulfila este un fost ortodox, revendicat în trecutul său de istoricii niceeni, iar momentul adoptării arianismului este anul 341, când este hirotonit. Activitatea sa la nordul Dunării este tulburată de persecuția din perioada 347-350, iar el devine *episcop național* al goților creștini refugiați în jurul orașului Nicopolis, dar și conducătorul lor politic. Din punct de vedere teologic, el evoluează către arianismul pur așa cum este definit în 359 la Rimini, iar aceasta este credința pe care o predică atât păstoriților săi din imperiu, cât și la nordul Dunării, în contextul misiunilor pe care probabil le organiza, fără să poată fi precizate nivelul și intensitatea acestora⁴⁷.

Studiind istoria goților din Crimeea, Alexander A. Vasiliev consideră că părerile referitoare la localizarea episcopului lui Teofil în Crimeea trebuie abandonate, iar activitatea lui trebuie localizată în zona danubiană. Autorul face o deosebire clară între cele două grupuri gotice. Goții din Crimeea au primit creștinismul în formă ortodoxă la mijlocul secolului al III-lea, înainte de apariția crizei ariene și au rămas fideli acestei formule, năvălirea hunică împiedicând misionarii arieni să ajungă până aici. În schimb, goții danubieni au primit creștinismul în forma ortodoxă, dar în secolul al IV-lea au urmat succesiv lui Audius și ulterior lui Ulfila, devenind arieni. În acest fel apar trei tipuri de comunități creștine în mediul gotic danubian (ortodocși, arieni și audieni). Vasiliev consideră că sursele tac în legătură cu audienii, deoarece, cel mai

⁴⁵ MANSION 1914, p. 9, 20-30.

⁴⁶ ZEILLER 1918, p. 432-440.

⁴⁷ ZEILLER 1918, p. 440-464.

probabil, au fost absorbiți foarte repede în masa ariană. Totodată, este de părere că în cazul goților danubieni nu se poate vorbi despre o organizare bisericească stabilă, asemănătoare celei din Crimeea, din cauza mișcării permanente a triburilor. În consecință: „there existed only separate centers of Christianity, often without any intercourse between them, and with different religious doctrines”⁴⁸.

Istoria goților și a convertirii lor este amplu studiată de Edward Arthur Thompson în mai multe rânduri, însă acordă destul de puțină atenție aspectului confesional din sânul societății gotice nord-dunărene. De altfel, el consideră că goții au fost convertiți definitiv la creștinism în perioada 382-395, iar întreaga viață creștină anterioară anului 376 a fost slabă, deoarece se dezvoltă în condiții permanent nesigure. Astfel, în 1956 el își începe studiul cu o serie de întrebări: „When the Visigoths crossed the Danube in 376 and entered the Roman provinces, were they Christian or pagan? Were the two armies which clashed at Adrianople on 9 August 378 composed substantially of Christians, or were the victors still pagan? When Ulfila, the Apostle of the Goths, died c. 382, had he succeeded in converting his fellow countrymen to Christianity?”⁴⁹. După analiza izvoarelor, răspunsul savantului este clar: convertirea în masă a vizigoților s-a petrecut în perioada 382-395⁵⁰. Mai târziu, revine asupra subiectului într-o lucrare referitoare la pătrunderea creștinismului la barbarii nordici⁵¹. Aici, autorul face o trecere în revistă a căilor prin care creștinismul a putut pătrunde în societățile barbare de la frontiera nordică a imperiului, identificând în această categorie: mercenarii veterani care au activat ca soldați *foederati* în armata imperială; captivii creștini aduși în diferitele raiduri; misionarii pătruși în lumea barbară prin intermediul liniilor comerciale. După părerea sa, eforturile prizonierilor, mercenarilor și comercianților sunt slabe, întâmplătoare și neorganizate, motiv pentru care acțiunile lor nu au putut conduce către o victorie clară a creștinismului în acele regiuni. În acest caz, Thompson ia în discuție cel mai cunoscut caz, Gothia lui Ulfila. Aici, prizonierii creștini au rezistat, dar nu se cunosc misiuni special dezvoltate de Biserică în direcția lor. Până la hirotonia lui Ulfila în 341 nu există o organizare bisericească stabil constituită în Gothia danubiană. Mai mult, *Apostolul goților* a fost hirotonit pentru creștinii care deja existau în Gothia, care, în cea mai mare parte nu erau vizigoți, ci descendenți ai prizonierilor romani. „In other words, Ulfila was not appointed in the first place in order to evangelize the Visigoths and to win a pagan people to Christianity but simply to minister those Romans and others in Gothia who were already converted”⁵². În concluzie, urmărind profilul misionar al Bisericii dezvoltat la cumpăna dintre secolele IV și V, Thompson consideră că în cazul existenței unor comunități creștine în afara frontierelor, Biserica a trimis episcopi care să slujească acolo, dar nu a făcut niciun efort pentru a genera existența unor astfel de comunități⁵³.

---

⁴⁸ VASILIEV, 1936, p. 20-21.

⁴⁹ THOMPSON 1956, p. 1.

⁵⁰ THOMPSON 1956, p. 9.

⁵¹ THOMPSON 1963, p. 56-78.

⁵² THOMPSON 1963, p. 63.

⁵³ THOMPSON 1963, p. 64.

În anul 1966, autorul reia ideile enunțate anterior, dar nu insistă nici de această dată asupra aspectului confesional, deoarece, cum am văzut mai sus, în opinia sa, creștinarea goților are loc după 382, înainte de această dată fenomenul fiind unul redus și insignifiant. În analiza pe care a întreprins-o, arată că în Gothia sunt atestate cel puțin trei „secte” creștine, dar nu se poate spune cu exactitate care deținea cel mai mare număr de aderenți. Evoluția audienilor este cunoscută, autorul fiind de părere că în condițiile persecuției, după 369, aceștia s-au împrăștiat prin provinciile răsăritene ale imperiului, în vreme ce aceia care au rămas au aderat, cel mai probabil, la ortodoxie și mai puțin la arianism. Arieni, dacă nu toți, mare parte dintre ei au plecat cu Ulfila la sudul Dunării în 347-348, în timpul primei persecuții, acel martir Frederic, serbat la 23 octombrie în *calendarul* gotic, fiind una dintre victimele aceluși moment tensionat. Pentru martirii arieni din timpul persecuției lui Athanaric, Thompson îl citează simplu pe Socrates (IV.33.7), fără să comenteze suplimentar. În ceea ce-i privește pe ortodocșii niceeni, aceștia sunt atestați de episcopul Goddas, pus în relație cu prima persecuție și transferul moaștelor martirilor Innas, Rhemas și Pinnaș, și de martirii Sava, Niceta și cei 26 transferați de Gaatha⁵⁴, din a doua persecuție.

Câteva considerații cu privire la situația confesională mai emite Thompson în momentul în care analizează organizarea bisericească în Gothia. În opinia sa, nu se știe cum s-au organizat prizonierii creștini de la mijlocul secolului al III-lea până la data hirotoniei lui Ulfila în 341. O anumită structură trebuie admisă, dar se pronunță neclar despre episcopul Teofil, prezent la Niceea în 325, înclinând să-l plaseze în zona Crimeei⁵⁵. Aceste comunități creștine reduse au fost coagulate de Ulfila după 341 și, odată organizate, numărul lor s-a înmulțit. Persecuția din 347-348 întrerupe procesul, odată cu refugiarea episcopului la Nicopolis. În aceste condiții, comunitățile ariene din Gothia au rămas sub supravegherea și conducerea preoților locali, asemănători celor doi (Batwins și Wereco), probabil sub autoritatea nominală a lui Ulfila⁵⁶. Cât privește pe episcopul niceean Goddas, Thompson consideră că acesta a fost contemporan cu Ulfila⁵⁷, dar îi este neclară zona în care a activat, neputând preciza dacă este succesori al lui Teofil, deci ostrogot, sau dacă este primul episcop ortodox al vizigoților. În acest caz, apariția și hirotonia lui denotă o reacție confesională cu scopul de a contracara succesele pe care le avusese anterior Ulfila, prin atragerea vizigoților către arianism⁵⁸.

Teza lui Thompson a fost comentată și corectată ulterior. Discuțiile s-au diversificat, iar interpretările asupra aspectului confesional au depins, pe de o parte, de încercările de a stabili cronologia absolută asupra vieții și activității lui Ulfila, pe de altă parte, de fixarea datei convertirii oficiale a goților la arianism.

În legătură cu momentul hirotoniei lui Ulfila, Thompson șovăie. Mai întâi înclină să accepte informația lui Filostorgiu, care spune că evenimentul s-a petrecut când Constantin cel Mare încă era în viață. În aceste condiții, episcopul hirotoniei este arianul Eusebiu de Nicomidia, deoarece autorul este de părere că

⁵⁴ THOMPSON 1966, p. 94-95.

⁵⁵ THOMPSON 1966, p. 82, n. 3, 164.

⁵⁶ THOMPSON 1966, p. xvii, 111.

⁵⁷ THOMPSON 1966, p. 110.

⁵⁸ THOMPSON 1966, p. 164.

ultimul episcop niceean de Constantinopol, Paul, nu ar fi fost dispus să promoveze în scaunul episcopal un barbar pe care l-ar fi privit ca eretic. Însă, toate discuțiile și cronologia le dezvoltă ulterior în funcție de data tradițional admisă, anul 341⁵⁹.

Richard Klein consideră că teoria clasică referitoare la hirotonia lui Ulfila în anul 341, cu prilejul sinodului de la Antiohia, este nesatisfăcătoare. El pune sub semnul întrebării motivul pentru care un candidat la episcopat trebuia să fie luat din zona Dunării de Jos și să fie dus până în Siria pentru acest act. El propune ca dată a hirotoniei episcopului goților sinodul din Constantinopol din septembrie 338⁶⁰ și accentuează caracterul politic al misiunii lui Ulfila în Gothia. În acest caz, evenimentele din jurul anului 348 reprezintă, în opinia autorului, nu neapărat o prigoană anticreștină concretă venită *ab inreligioso et sacrilego iudice Gothorum*, cum declară Auxențiu, ci reacția internă a societății gotice în încercarea de contracarare a influenței politice nemijlocite pe care imperiul o exercita prin răspândirea religiei creștine de către un episcop foarte zelos⁶¹.

Kunt Schäferdiek⁶² consideră că hirotonia lui Ulfila ar fi putut avea loc în capitală în 336 în contextul primului exil al episcopului Paul de Constantinopol⁶³. Analizând izvoarele, autorul admite că refugiul din Gothia s-a petrecut în urma izbucnirii unei prigoane anticreștine, de vreme ce acest episod i-a adus și titlul de *confessor*⁶⁴, dar consideră că este puțin probabil ca acest creștinism, în curs de organizare, să poată fi categorisit în *ortodox* sau *arian*, astfel încât să se lase impresia concurenței misionare⁶⁵. Totodată, exodul a antrenat un grup suficient de numeros de indivizi, astfel încât să poată fi colonizați unitar și să rămână independenți. În opinia autorului, creștinii refugiați erau oameni liberi din punct de vedere social, fapt care demonstrează că răspândirea creștinismului în societatea gotică nu se mai adresa doar captivilor de război, cum se întâmplase anterior cu prizonierii aduși din Asia Mică, ci se răspândea printre membrii liberi ai poporului⁶⁶.

Herwig Wolfram este de părere că Ulfila a venit la Constantinopol de mai multe ori. Prima vizită se întâmplă în 332-337 și este pusă în legătură cu ambasada gotică din care făcea parte la acea dată. În accepțiunea sa, autorul consideră că în această postură Ulfila nu putea fi un parvenit anonim. Apartenența sa la delegația gotică implică obligatoriu un anumit rang social, pentru ca împăratul să nu se simtă insultat. După primul contact, Ulfila revine în imperiu în 341, când, la Antiohia, este hirotonit, act care arată o intenție clară de a trimite o misiune imperială către goți⁶⁷.

T.D. Barnes înțelege că hirotonia lui Ulfila s-a petrecut în anul 336, în timpul *Tricennalia* lui Constantin, la sinodul care l-a depus pe Marcel de Ancyra și a

⁵⁹ THOMPSON 1966, p. xvi-xix.

⁶⁰ KLEIN, 1977, p. 255, n. 142.

⁶¹ KLEIN 1977, p. 264.

⁶² SCHÄFERDIEK 1979, p. 107-146.

⁶³ SCHÄFERDIEK 1979, p. 111-112.

⁶⁴ SCHÄFERDIEK 1979, p. 112.

⁶⁵ SCHÄFERDIEK 1979, p. 113-114.

⁶⁶ SCHÄFERDIEK 1979, p. 116-117.

⁶⁷ WOLFRAM 1990, p. 89-91.

încercat să-l forțeze pe niceeanul Alexandru de Constantinopol să-l primească pe Arie în comuniune. În acest caz, Ulfila a rămas în comuniune cu episcopii niceeni⁶⁸.

Ernst A. Ebbinghaus consideră că hirotonia lui Ulfila s-a petrecut în anul 337 la Nicomidia de către episcopul Eusebiu, cu puțin înainte de moartea împăratului Constantin cel Mare. În momentul hirotoniei, Ulfila era mai în vârstă de 30 de ani, iar activitatea (traducerea Sfintei Scripturi și alcătuirea alfabetului gotic) lasă să se întrevadă o perioadă de pregătire școlară care nu o putea acumula în Gothia⁶⁹.

Analizând mărturiile istoricilor Socrates și Sozomen, Peter Heather este de părere că abia în contextul sinodului de la Constantinopol Ulfila a fost obligat să-și definească poziția doctrinară, iar el a ales tabăra homoiană (ὁμοιοι), care se opunea atât definiției niceenilor (ὁμοούσιος), cât și a semiarienilor (ὁμοιούσιος). În schimb, înainte de 360, în ceea ce privește dezbaterile teologice, el a fost o figură destul de izolată: până în 347-348, preocupat cu misiunea în Gothia, ulterior cu traducerea și exegeza scripturistică⁷⁰.

Aceeași linie de interpretare adoptă și Hagith Sivan. El consideră că Ulfila ar trebui privit din perspectiva unei evoluții doctrinare. Astfel, se poate accepta o convertire de la ortodoxia niceeană la semiarianismul eusebian în momentul hirotoniei, orientare care explică tratamentul de care se bucură episcopul goților din partea lui Constantius II în 348, urmată de o aderare reală la grupul episcopilor arieni care au acceptat definiția de la Rimini în sinodul din Constantinopol din anul 360⁷¹.

Cu privire la relatarea lui Socrates (*Istoria Bisericească*, IV.33.7), referitoare la martirii arieni din Gothia, Kunt Schäferdiek consideră că ea este valabilă în ceea ce privește tensiunile intestinale gotice în perioada de după Tratatul de la Noviodunum, iar în perioada 372-376 poate fi admisă o a doua perioadă de activitate a lui Ulfila în zona de conducere a lui Fritigern⁷². Tulburările intestinale în societatea tervingă în perioada de după 372, sunt admise și de Herwig Wolfram, cu mențiunea că acestea devin tot mai evidente către anii 375-376 sub presiunea hunilor. În aceste condiții, Fritigern este cel care îl contactează pe Valens cerând ajutor militar, în schimbul promisiunii convertirii la arianism⁷³. Cercetătorul consideră că, în ciuda faptului că pentru Fritigern adeziunea la arianism a fost un gest politic și nu religios, legătura acestuia cu Ulfila a fost strânsă deoarece goții misionari ai episcopului erau indispensabili prințului pentru a respecta promisiunea de a-și converti poporul la religia împăratului. În acest caz, persecuția lui Athanaric reprezintă reacția regelui got la misiunea lui Ulfila, care începea să recâștige terenul pierdut după 348 din cauza refugiului. De această dată victimele nu au mai fost doar arienii lui Ulfila, persecutorul acționând fără discriminare și asupra celorlalte grupuri creștine: ortodocșii și audienii⁷⁴. La

---

⁶⁸ BARNES 1990, p. 541-545.

⁶⁹ EBBINGHAUS 1991, p. 311-313.

⁷⁰ HEATHER-MATTHEWS 1991, p. 129-131.

⁷¹ SIVAN 1996, p. 373-386.

⁷² SCHÄFERDIEK 1977, col. 501-506.

⁷³ WOLFRAM 1990, p. 83.

⁷⁴ WOLFRAM 1990, p. 94-95.

aceeași concluzie ajunge și Zeev Rubin, care consideră că în perioada cuprinsă între anii 372-376 societatea gotică a traversat o criză internă puternică în care dezintegrarea vechilor instituții religioase tribale era o realitate, iar aceasta a generat un număr semnificativ de creștinări. În opinia sa, mărturia lui Socrates referitoare la modul în care goții au ajuns să adopte arianismul lui Valens poate fi pusă în acord cu celelalte surse, iar convertirea în această confesiune i-a ajutat să-și mențină identitatea și coeziunea internă în lumea romană, de vreme ce rămânerea în păgânism sau adoptarea ortodoxiei, spre care a optat definitiv și Teodosie I cel Mare (379-395), s-ar fi sfârșit prin completa lor asimilare⁷⁵. Peter Heather consideră că adoptarea arianismului de către goți a constituit parte integrantă a tratatului prin care tervingilor lui Alaviv și Fritigern li se permitea intrarea în imperiu și așezarea lor în Thracia. În acest caz, ruptura din sânul societății gote s-a produs imediat înainte de trecerea Dunării, sub presiunea atacurilor hunice și nu poate fi presupusă nicio relație clientelară între Valens și vreun grup gotic înainte de 376, independența barbară menținându-se până la această dată, așa cum a fost negociată prin Tratatul de la Noviodunum în 369⁷⁶.

În istoriografia românească, creștinismul primar al goților din perioada de dinainte de 376 nu s-a bucurat de atenție decât în ultimele decenii. În 1898 Constantin Erbiceanu a publicat o lucrare despre viața și doctrina lui Ulfila și deschidea calea către un foarte interesant subiect de cercetare în ceea ce privește creștinismul timpuriu pe teritoriul de la nord de Dunăre⁷⁷. „Noua excerptare” a tuturor izvoarelor literare referitoare la creștinismul daco-roman efectuată de Pârvan în 1911⁷⁸ a închis subiectul pentru o mare perioadă de timp. Abia după includerea actelor martirilor goți în colecția *Fontes Historiae Daco-Romanae* II, în anul 1970, și cu prilejul sărbătoririi a 1600 de ani de la moartea martirică a lui Sava Gotul, în 1972⁷⁹, atenția începe să revină treptat asupra acestei categorii de izvoare.

Emilian Popescu este cercetătorul care a acordat multă atenție refacerii autorității surselor grecești și a creștinismului gotic în istoria creștinismului nord dunărean, iar studiile publicate în anii '80 ai secolului trecut sunt semnificative în această direcție. O primă intervenție în acest sens⁸⁰ o înregistrăm în 1983. Aici, Em. Popescu adoptă cronologia și interpretările propuse, în general, de H. Delehay, J. Mansion și J. Zeiller, și, în special, de E. A. Thompson, R. Klein, K. Schäferdiek și H. Wolfram, amintite mai sus, și consideră că Ulfila a ajuns la Constantinopol în 336, a fost hirotonit de episcopul ortodox al capitalei, Alexandru, iar avansarea rapidă prin gradele preoțești (diaconie, preoție) indică interesul politic al imperiului pentru regiunile de la Dunărea de Jos. Cu privire la adoptarea arianismului de către episcopul goților, Em. Popescu consideră că în 336, în

⁷⁵ RUBIN 1981, p. 34-54.

⁷⁶ HEATHER 1986, p. 289-318; HEATHER 1991, p. 127-128.

⁷⁷ ERBICEANU 1898.

⁷⁸ PÂRVAN 1911, p. 158: „această neîntreruptă înrâurire greacă asupra creștinismului gotic exclude posibilitatea creștinării daco-romanilor de apostolii activi la goți”.

⁷⁹ IONESCU 1970, p. 485-490; ALEXE 1972, p. 556-568; SIBIESCU 1972, p. 335-388.

⁸⁰ Pentru analiză, am selectat doar studiile de început ale profesorului Emilian Popescu, în care se poate urmări mai ușor evoluția discursului. Pentru revenirile și completările ulterioare, vezi POPESCU 2018.

momentul hirotoniei, interesul imperiului era acela de a trimite în Gothia un episcop creștin, nu unul arian, fapt pentru care autorul optează pentru evoluția teologică a lui Ulfila: hirotonit ortodox, adoptă semiarianismul în 347-348, în semn de mulțumire față de bunăvoința lui Constantius II, se înscrie în orientarea susținută de același împărat în 360. Cât privește tabloul confesional al Gothiei, Em. Popescu este de părere că audienii au constituit o „minoritate în marea masă a creștinilor din Gothia”. De cealaltă parte, știrile despre prezența arienilor în Gothia sunt rare, iar atunci când există, ele se referă la perioada imediat premergătoare anului 367. În rest, prezența lor este greu de dovedit; trebuie să fi fost în număr redus și reprezentau excepții. Din demonstrația autorului, reiese că în Gothia ortodoxia niceeană a reprezentat confesiunea creștină majoritară⁸¹.

În 1987, Prof. Em. Popescu a publicat un studiu referitor la episcopul Teofil al Gothiei, în care analizează și clarifică localizarea ariei misionare a acestuia în regiunea Dunării de Jos, comentează pe larg mărturia lui Filostorgius (*Istoria Bisericească*, II.5) referitoare la Ulfila și reconcluzionează asupra ortodoxiei acestuia până în momentul stabilirii la sud de Dunăre⁸². În același an, autorul publică un alt studiu referitor la prezența creștinismului pe teritoriul României în lumina cercetărilor mai noi, analizează mai în amănunt *actul martiric* al lui Sava Gotul și corespondența aferentă acestuia, reargumentând, astfel, ortodoxia niceeană majoritară a creștinilor din Gothia⁸³. Nu în ultimul rând, în două studii din 1990⁸⁴ și 1992⁸⁵ a subliniat importanța influenței noii capitale imperiale în propagarea creștinismului printre locuitorii autohtoni sau migratori din zona Dunării de Jos.

În celebra lucrare asupra genezei creștinismului popular românesc, Nelu Zugravu⁸⁶ înțelege situația creștinismului nord-dunărean într-o cheie mai accentuată confesional, încercând să estompeze ideea *ortodoxiei triumfătoare* la nord de Dunăre în secolul al IV-lea, așa cum fusese argumentată anterior. Astfel, în opinia profesorului ieșean, prezența comunităților de orientare ortodoxă este incontestabilă, acestei confesiuni aparținându-i episcopul Goddas și implicit moaștele martirilor Inna, Rhima, Pina, Nichita, Sava, Bathusios, Vercas (ceilalți cu care au pățimit). Aceste comunități sau nuclee creștine s-au grupat într-o eparhie care își exercita competențele spirituale asupra diferitelor triburi germanice, dar nu există siguranța că Teofil al Gothiei ar fi fost titularul acestei episcopii și ar fi reprezentat la Niceea (325) pe creștinii de la Dunărea de Jos. În ceea ce privește arianismul, autorul îl identifică în cele două perioade de activitate misionară desfășurate de Ulfila la nord de Dunăre (341-347/8 și 370-376). În acest sens, Nelu Zugravu se înscrie în grupa istoricilor care susțin hirotonia lui Ulfila în 341, considerând activitatea lui misionară ca o creștinare direct în doctrina ariană,

---

⁸¹ POPESCU 1983, p. 259-277.

⁸² POPESCU 1987, p. 73-81.

⁸³ POPESCU 1987, p. 34-49.

⁸⁴ POPESCU 1990, p. 86-103.

⁸⁵ POPESCU 1992, p. 15-27.

⁸⁶ ZUGRAVU 1997, p. 325-340.

episcopul fiind „întemeietorul Bisericii ariene a Gothiei”⁸⁷. Autorul discută și asupra diferențelor specifice dintre comunitățile creștine ale Gothiei. Astfel, între ortodocși și arieni au existat multe similitudini la nivel cultic și practic, fapt care a contribuit la ascensiunea creștinismului în Gothia. Deosebirile surveneau la nivelul doctrinar, iar aportul arian cel mai important în geneza creștinismului popular al românilor ar fi, în opinia lui Nelu Zugravu, termenul „Crăciun”, prin care românii desemnează ziua nașterii Mântuitorului Hristos din Fecioara Maria⁸⁸. În ceea ce privește diferențele față de audieni, acestea au constat în data neunitară a serbării Paștilor și izolaționismul acestora. Cu toate acestea, comunitățile creștine, chiar dacă diferite, au conviețuit în toleranță, neînregistrându-se conflicte, așa cum se întâmpla în imperiu. Nelu Zugravu a revenit completiv asupra acestor considerații în 1999⁸⁹ și în 2008⁹⁰, menținându-și concluziile enunțate în 1997.

*

După cum aminteam mai sus, problema confesiunii martirilor din Gothia este delicată. După părerea noastră, mai întâi de toate trebuie avut în vedere procesul de creștinare propriu-zis în spațiul de care ne ocupăm. Pătrunderea sensibilă a creștinismului dincolo de frontiera romană a Dunării de Jos începe odată cu marile atacuri gotice și cu persecuțiile generale asupra creștinilor din a doua jumătate a secolului al III-lea și începutul celui următor. Rolul prizonierilor și refugiaților în răspândirea cuvântului Evangheliei în regiune a fost esențial, iar mărturiile consemnate de Commodianus⁹¹, Eusebiu de Cezareea⁹², Filostorgiu⁹³ și Sozomen⁹⁴ sunt suficiente în acest sens. În timp, aceste comunități s-au organizat

---

⁸⁷ ZUGRAVU 1997, p. 335. După părerea noastră, definiția de *Biserică ariană a Gothiei* este ușor forțată. Despre o astfel de structură s-ar fi putut vorbi, pe bună dreptate, în condițiile în care ea ar fi funcționat permanent cel puțin din 341 până în 376. Refugiul lui Ulfila în imperiu, împreună cu grupul de credincioși, a redus în bună parte capacitatea de reorganizare a *arienilor* rămași în Gothia, chiar dacă admitem trimiterea de misionari de la Nicopolis către aceste grupuri. În ceea ce privește cea de a doua misiune (370-375), discuțiile sunt mult mai ample, de vreme ce ruptura din societatea gotică s-a produs abia sub presiunea primelor atacuri hunice.

⁸⁸ Cu privire la această teorie, dezvoltată la DIACONESCU 1998-1991, p. 29-69, vezi și intervenția noastră, CĂȚOI 2007, p. 429-446.

⁸⁹ ZUGRAVU 1999, p. 45-76 – *Arianismul*; p. 122-126 – *Schisma audianilor*.

⁹⁰ ZUGRAVU 2008, p. 96-106.

⁹¹ Commodianus, *Carmen de duobus populis*, v. 807-820, *FHDRCh.*, p. 159-161.

⁹² Eusebiu de Cezareea, *Viața fericitului împărat Constantin*, II.53, p. 150: „Fiindcă și barbarii care i-au adăpostit în acea vreme pe fugarii noștri și i-au îngăduit [la ei] într-o atât de blândă captivitate se fălesc azi cum le înlesniseră ei acelora nu doar scăparea din ghearele morții, ci însăși [libera slujire] a credinței. Pentru romani, izgonirea creștinilor de atunci, de pe cuprinsul lumii romane, și fuga lor la barbarii rămân și astăzi o pată de neșters”.

⁹³ Filostorgiu, *Istoria Bisericească*, II.5, p. 83-85: „Acești captivi și oameni evlavioși, trăind împreună cu barbarii, au convertit pe mulți dintre ei la evlavie și i-au convins să cugete la cele ale creștinilor în locul credinței păgâne”.

⁹⁴ Sozomen, *Istoria Bisericească*, II.6.1, *FHDR* II, p. 223: „goții [...] împărtășind de mai înainte credința în Hristos, ei s-au adaptat la o viață mai civilizată și mai bună. Aproape pentru toți barbarii s-a ivit ocazia de a primi învățătura creștină cu prilejul războaielor ivite la timpul potrivit între romani și barbari, sub conducerea lui Gallienus și a împăraților de după el”.

și s-au dezvoltat, dar nu se poate preciza cu exactitate momentul în care ele s-au coagulat și s-au unificat într-o eparhie. Cert este că stilul de viață al creștinilor a fost cel care a influențat și impresionat pe barbari, astfel încât unii dintre ei au părăsit credințele ancestrale și au aderat la noua religie. Mesajul religios creștin a fost unul simplu, nedogmatizat și nespeculativ, creștinii trăind cuvântul Evangheliei. Cel mai probabil, această simplitate a creștinismului din Gothia, care s-a menținut până la momentul 376, a produs impresia *ortodoxiei* sale niceene și a fost perceput ca atare de autorii bisericești amintiți mai sus.

După anul 325 această simplitate evanghelică nedogmatizată a comunităților gotice primare pare să fi fost contaminată de influențe externe, în special ariene și audiene. Exilarea lui Audius în Scythia și pătrunderea lui ulterioară în Gothia este una dintre ele. Misiunea lui Ulfila la nordul Dunării este a doua. Această contaminare nu a produs o deturnare a mesajului evanghelic inițial către unul de tip confesional, pentru că majoritatea păgână a spațiului și presiunea pe care aceasta o exercita asupra comunităților creștine, nu a permis schimbarea de discurs misionar.

În momentul Sinodului de la Niceea (325), comunitățile gotice aveau o vechime de 2-3 generații și nu cunoscuseră frământările intestinale ale Bisericii. Categorisirea confesională în niceeni, arieni și audieni etc., existentă în peisajul religios imperial, nu se poate aplica cu aceeași intensitate în viața creștinilor din stânga Dunării. În Gothia, lucrurile sunt mai simple, după părerea noastră. Aici avem de a face cu un creștinism care se dezvoltă relativ unitar în virtutea aceleiași învățături evanghelice trăite, și un păgânism, așa cum îl cataloga Nelu Zugravu, nedogmatizat și foarte divers, provenit din tradiții și origini diferite, care se manifestau sub forma unor credințe, superstiții, ritualuri și practici mai mult sau mai puțin religioase⁹⁵. Privind cu atenție izvoarele referitoare la viața creștină din Gothia, constatăm că din ele transpare simplitatea învățăturii dar și exigența conștiinței creștine. Astfel, de la Auxențiu aflăm că Ulfila „a îndreptat după îndreptarul evanghelic, apostolic și profetic, neamul goților [...] învățându-i cum să trăiască și arătându-le, fără preget, cum să fie creștinii cu adevărat creștini”⁹⁶. Vorbind despre Audius, Epifanie spune că: „i-a instruit pe mulți dintre goți în lucrurile credinței”, iar mănăstirile cu regulă monahală strictă, feciorie și asceză severă nu reprezintă decât aspectul văzut al „instrucției” pe care acest misionar le-a oferit-o ucenicilor săi⁹⁷. În ceea ce-l privește pe Sava Gotul, lucrurile sunt mai mult decât clare. O simplă lecturare a actului său martiric⁹⁸ dovedește că principialitatea sa față de învățătura Evangheliei îl face să nu accepte niciodată niciun fel de compromis, nici chiar în fața călăilor, când viața îi este pusă în primejdie.

În acest caz, ar trebui valorificată mai îndeaproape activitatea lui Ulfila. Complexitatea personalității lui Ulfila este surprinsă de Auxențiu, episcopul fiind un vizionar al timpului și poporului său. Ar fi o greșeală impardonabilă să considerăm că alcătuirea alfabetului gotic și traducerea *Bibliei* a făcut-o doar

⁹⁵ ZUGRAVU 1997, p. 330.

⁹⁶ STOIAN 1938, p. 29.

⁹⁷ Epifanie, *Despre schisma audienilor*, 70.14.5, în *FHDR* II, p. 173.

⁹⁸ ****Martiriul Sfântului Sava Gotul*, p. 315-321.

pentru grupul de creștini cu care s-a retras în imperiu. Cu siguranță, aceste acțiuni au venit din partea unei personalități a cărui viziune misionară depășea cu mult perspectiva momentului. Am putea împărți episcopatul lui Ulfila în trei perioade în care prioritățile misionare au fost relativ diferite, fără ca celelalte aspecte să fie ignorate. În primă fază, el activează în Gothia, iar provocările țin de contactul direct și, uneori, violent cu păgânismul societății gotice. După trecerea în imperiu, preocuparea primordială a fost alcătuirea alfabetului și traducerea Bibliei. Evident, acestea nu trebuie excluse din perioada anterioară, însă considerăm că acum devin prioritate. Concentrarea asupra activității intelectuale l-a introdus mai adânc în sfera provocărilor teologice ale timpului. Din izvoarele epocii putem înțelege că după sinodul din 360 și, mai ales, începând cu 370, Ulfila devine un episcop foarte activ în zona politicii religioase a Balcanilor, mai ales în raport cu goții, dar nu numai. Este foarte clar că avem de a face cu o evoluție teologică în cazul său, iar dacă privim comparativ cu evoluția religioasă a familiei imperiale, constatăm că episcopul rămâne fidel permanent orientării confesionale a curții.

Privind din această perspectivă, considerăm că nici nu mai contează momentul sau episcopul care l-a hirotonit. De aceea și *Credo* pe care Auxențiu îl atașează documentului nu poate fi contestat. Începând cu Louis Duchesne⁹⁹ și până spre zilele noastre (Manlino Simonetti¹⁰⁰ sau Alain Chauvot¹⁰¹) toți exegeții problemei îl așează pe episcopul got în tabăra arianismului homoian. Poate că cea mai potrivită abordare ar fi să admitem, paralel cu evoluția teologică a episcopului, și una confesională. În acest caz, el a venit la Constantinopol creștin ortodox (în sensul *ortodoxiei gotice simple* de care am vorbit mai sus), a fost hirotonit de un nicean (Alexandru) sau semiarian (Eusebiu de Nicomidia), după caz, a adoptat doctrina semiariană în momentul hirotoniei sau al refugiului, în semn de mulțumire față de bunăvoința împăratului Constantius II, a evoluat teologic și a semnat actele sinodului de la Constantinopol din 360, și-a asumat definitiv această formulă de credință și a propovăduit-o goților, direct sau prin misionarii pe care i-a pregătit.

Evident, există separație între comunitățile creștine din Gothia. Ele nu se amestecă și nu formează un tot unitar. Aspectul lingvistic este unul dintre elementele care nu permite coagularea totală. După mărturia lui Auxențiu, Ulfila a predicat în gotă, greacă și latină, iar această diferențiere este foarte importantă. Al doilea element al separației este filiația misionară. Simpla afirmație a lui Epifanie „din Gothia cei mai mulți audiani au fost alungați, ba chiar și creștini de-ai noștri care se aflau acolo, fiindcă se iscuse prigoana” ne permite să înțelegem această diferență. „Confesiunea” misionarului care a întemeiat comunitatea este

⁹⁹ DUCHESNE 1907, p. 569.

¹⁰⁰ SIMONETTI 1976, p. 322-323: „Giunti alla fine di questo lavoro d'analisi, siamo in condizione di ribadire, per quel che attiene specificamente alla dottrina di Ulfila, quanto a suo tempo sostenemmo per la documentazione ariana in lingua latina considerata globalmente. Confideremo perciò Ulfila né ariano moderato, come vogliono molti, né un ariano sui generis, come vuole Giesecke, bensì ariano radicale, fedelmente aderente alla dottrina di Eunomio”.

¹⁰¹ CHAUVOT 1995, p. 864: „L'arianisme d'Ulfila remonte probablement à sa nomination épiscopale; lors d'un concile tenu à Constantinople en 360, il adhère aux définitions homéennes”.

esențială în modul în care ea se manifestă. Cu toate acestea, profilul misionar al Gothiei nu permite evoluția discursului și diversificarea lui. În vreme ce în imperiu, mai ales după Pacea Bisericii, mesajul evanghelic se dogmatizează și evoluează în formule speculativ filosofice, în Gothia nu poate fi presupusă o evoluție similară. În aceeași ordine de idei, și discursul misionarului întemeietor este limitat de natura mesajului principal: Evanghelia și practicarea preceptelor vieții creștine. Nivelul la care discuțiile asupra relațiilor inter-trinitare sau antropomorfiste puteau fi propovăduite în Gothia secolului al IV-lea, trebuie apreciat cu mai multă prudență și fără pretenția de a oferi soluția definitivă a discuției.

Urmărind aprecierile de mai sus, constatăm că refugiații persecuției din perioada de după 369 interacționează foarte bine cu lumea niceeană a timpului și aproape deloc cu cea ariană, cu siguranță, și datorită faptului că sursele de care dispunem în prezent sunt aproape exclusiv ortodoxe. Trebuie, totuși, reținut că diverși autori, din diferite regiuni ale imperiului, atât din Orient, cât și din Occident, bazându-se pe surse de informare total diferite, zugrăvesc aceeași imagine la adresa Bisericii din Gothia, revendicând-o pentru tabăra niceeană și, adesea, argumentând polemica împotriva arienilor. În aceeași ordine de idei, ni se pare curios cum niciunul dintre acești polemisti neîmpăcați împotriva arianismului nu sesizează prezența ereziei la goții din stânga Dunării până la momentul intrării lor în Thracia, în 376.

După părerea noastră, fenomenul poate fi explicat dacă ținem cont de două aspecte esențiale: 1) simplitatea mesajului evanghelic propovăduit în Gothia, de care am vorbit mai sus; și 2) percepția generală a convertirii goților la arianism în anul 376. Din acest al doilea aspect înțelegem de ce actele martirilor goți poartă „marca ortodoxiei”, ea fiind dublată, de cele mai multe ori, de datarea momentului pătimirii, toate fiind anterioare anului 376. În general, se cunosc doar martirii ale căror moaște au fost aduse în imperiu, cu diferite ocazii și erau însoțite și de informații, mai detaliate sau mai restrânse, cu privire la modul și timpul în care au pătimit. În acest caz, prezența martirilor atât în *Calendarul* arian, cât și în *Sinaxarul* ortodox se prezintă foarte logic. În momentul pătimirii, nici unul dintre martiri nu și-a pus problema că ar fi niceean, arian sau audian. El avea conștiința că este doar creștin. În momentul martirajului, numele *atleților* au fost păstrate de comunitățile din care ei făceau parte, ale căror filiații misionare nu le cunoaștem.

În concluzie, probabil că cea mai logică explicație a fenomenului constă în ceea ce s-a întâmplat în momentele tulburi ale anului 376. Trecerea Dunării și așezarea goților în Thracia a reprezentat momentul în care, oficial, ei au devenit arieni și, dacă ar fi să-i dăm crezare într-unul din Teodoret, câștigarea lor la arianism a reprezentat o manevră diplomatică foarte bine gândită de Ulfila și Eudoxius. De vreme ce moartea *atleților* a avut loc înainte de adoptarea arianismului de către goți, este evident motivul pentru care niceenii îi revendică pe martiri ca făcând parte din patrimoniul Ortodoxiei. Ortodocșii i-au păstrat în calendarul lor, pentru că, în momentul pătimirii, goții nu adoptaseră arianismul, iar garanții dreptei credințe pe care aceștia au mărturisit-o erau tocmai *frații* ortodocși, refugiați anterior așezării masive a goților în Imperiu. Totodată, Marea

Biserică a avut nevoie de precizarea acestei „mărci a ortodoxiei”, pentru a exclude venerarea unor eretici și a faptelor lor, de vreme ce cinstirea Sfinților și a Moaștelor lor au un rol didactic foarte important în cultul ortodox.

De cealaltă parte, *simplitatea teologică* a creștinismului din Gothia și-a spus cuvântul. Opera misionară a lui Ulfila dezvoltată ulterior asupra refugiaților goți nu a fost resimțită ca o schimbare a mărturisirii de credință, mai ales că se făcea în limba proprie, de către unul dintre ei, în care aveau încredere totală, după mărturia aceluiași Teodoret¹⁰². Din perspectiva goților, martirii le aparțineau deoarece erau frații lor cu care au pățimit împreună, prigoana reprezentând tocmai motivul pentru care mulți dintre ei s-au decis să se refugieze în Imperiu. Goții nu au făcut nimic altceva decât să păstreze în *calendar* amintirea fraților lor care au suferit moarte martirică, chiar dacă, ulterior evenimentului, comunitatea lor a evoluat mai mult sau mai puțin sesizabil în direcția schimbării de confesiune. Aceste *odoare de mare preț*, moaștele fraților lor, făceau parte integrantă din viața creștină pe care au trăit-o și mărturisit-o împreună în Gothia și au continuat-o în imperiu.

BIBLIOGRAFIE

- Abrevieri*
 FHDR II *Fontes Historiae Daco-Romanae*, II: *De la anul 300 până la anul 1000*, publicată de H. Mihăescu, G. Ștefan, R. Hâncu, V. Iliescu, V. C. Popescu, București, 1970.
- FHDRCh. *Fontes Historiae Daco-Romanae Christianitatis*, traduceri inedite din latină și greacă de M. Paraschiv, C. Tărnăuceanu, W. Dancă, revizuirea traducerilor M. Paraschiv, revizuirea textelor C. Tărnăuceanu, selecția textelor, studiu introductiv, notițe bibliografice, note și comentarii, indice N. Zugravu, Iași, 2008.
- PG J.-P. Migne, *Patrologia Graeca*.
- Izvoare*
 ****Martiriul Sfântului Sava Gotul*, în: *Actele Martirice*, studiu introductiv, traducere și note de I. Rămureanu, București, 1997, p. 315-321.
 Ambroise, *Ev. Sec. Luc.* – Ambroise de Milan, *Traité sur l’Evangile de S. Luc*, I (Livres I-VI), texte latin, introduction, traduction et notes de D. G. Tissot, col. *Sources Chrétiennes*, 45, Paris, 1956.
 Augustinus, *De civitate Dei*, XVIII, 52, FHDR II, p. 215.
 Commodianus, *Carmen de duobus populis*, v. 807-820, FHDRCh., p. 159-161.
 Epifanie al Salaminei, *Ancoratus* – Epifanie al Salaminei, *Ancoratus*, ediție bilingvă, traducere și note de O. Coman, studiu introductiv de D. Mârșanu, ediție îngrijită de A. Muraru, Iași, 2007.
 Epifanie, *Despre schisma audienilor* – Epifanie, *Despre schisma audienilor*, în: FHDR II, p. 173-175.
 Epifanius of Salamis, *The Panarion (Books II and III)*, *De Fide*, second, revised edition, translated by Frank Williams, coll. *Nag Hammadi and Manichaean Studies* 79, Brill, Leiden – Boston, 2013.
 Epiphanius, *Ancoratus und Panarion (Panarion, Haer. 65-80, De Fide)*, herausgegeben von Karl Holl, 3 band, Leipzig, 1933.
 Eusebiu de Cezareea, *Viața fericitului împărat Constantin*, studiu introductiv de E. Popescu, traducere din limba greacă și note de R. Alexandrescu, București, 2012.

¹⁰² Teodoret, *Istoria Bisericească*, IV.37.1-5, p. 197-198.

Filostorgiu, *Istoria Bisericească*, ediție bilingvă, traducere D. Garofeanu, studiu introductiv, tabel cronologic și note explicative de D. Mîrșanu, ediție îngrijită de A. Muraru, Iași, 2012.

Grigore de Nazianz, *Orationes 33 (Contra Arianos et de se ipso)*, PG XXXV, 1136.

Grigore de Nazianz, *Orationes, 22.2 (De Pace, 2)*, PG XXXVI, 216.

Hieronymus, *Chronicon – Hieronimi Chronicon*, herausgegeben Rudolf Helm, col. *Eusebius Werke*, siebenter band, Leipzig, 1913, p. 226-250.

Iordanes, *Getica – Iordanes, De origine actibusque Getarum*, ediție bilingvă latină română, traducerea prof. D. Popescu, ediție îngrijită, studiu introductiv, notă asupra ediției G. Gheorghie, București, 2001.

Orosius, *Historiarum adversum paganos libri VII*, <http://www.attalus.org/latin/orosius7B.html> (accesat în 26.01.2021).

Sfântul Vasile cel Mare, *Epistole*, traducere din limba greacă, introducere și note de pr. T. Bodogae, ediție revizuită de Tudor Teoteoi, col. *Părinți și Scriitori Bisericești*, SN 3, București, 2010.

Socrates *Istoria Bisericească*, traducere de Iosif Gheorghian, București, 1899

Socrates, *Istoria Bisericească*, în: *FHDR II*, p. 216-221.

Sozomen, *Istoria Bisericească*, tradusă în românește de IPS I. Gheorghian, Mitropolit Primat al României, București, 1897.

Sozomen, *Istoria Bisericească*, în: *FHDR II*, p. 222-231.

Teodoret de Cyr, *Istoria Bisericească*, în: *FHDR II*, 232-237.

Teodoret episcopul Cirului, *Istoria Bisericească*, IV.37.1-5, traducere de pr. prof. V. Sibiescu, col. *Părinți și Scriitori Bisericești 44*, București, 1995.

Autori

ACHELIS 1900 – H. Achelis, *Der älteste deutsche Kalender*, Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft 1 (1900), p. 309-373.

ALEXE 1972 – Ș. Alexe, *1600 de ani de la moartea Sfântului Sava Gotul*, Biserica Ortodoxă Română 90 (1972), 5-6, p. 556-568.

BARNES 1990 – T. D. Barnes, *The Consecration of Ulfila*, Journal of Theological Studies, 41 (1990), p. 541-545.

CĂȚOI 2007 – M. O. Cățoi, *Sur une opinion concernant la signification semantique du terme Crăciun (Noel)*, Pontica 40 (2007), p. 429-446.

CĂȚOI 2015a – M. O. Cățoi, *Corecturi și completări la cronologia mișcării audiene în Imperiul Roman și la Dunărea de Jos*, în: POLYCHRONION Înaltpreasfințitului Arhiepiscop Casian, la 60 de ani, Ed. Istros, Brăila, 2015, p. 429-459.

CĂȚOI 2015b – M. O. Cățoi, *Rectifications et compléments à la chronologie du mouvement audien dans l'Empire Romain et au Bas-Danube*, în: Ephemeris Dacoromana 17 (2015), Atti di Convegno Internazionale „L'era costantiniana. Percorsi sociali, politici e religiosi in area danubiana e nel resto dell'impero”, a cura di M. Bărbulescu, Accademia di Romania, Roma, 2015, p. 326-369.

CHAUVOT 1995 – A. Chauvot, II. *La conversion des Tervinges-Wisigoths*, în: J.-M. Mayeur, C. (+) et L. Pietri, A. Vauchez, M. Venard (dir.), *Histoire du christianisme dès origines à nos jours*, Tome II: *Naissance d'une chrétienté (250-430)*, Desclée, 1995.

DELEHAYE 1912 – H. Delehaye, *Saints de Thrace et de Mésie*, Analecta Bollandiana 31 (1912), Bruxelles, p. 161-300.

DELEHAYE, *SECp* – H. Delehaye, *Sinaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae*, Bruxelles, 1902.

DIACONESCU 1988-1991 – T. Diaconescu, *Motivația semantică a cuvântului românesc Crăciun Noel. Studiu asupra terminologiei creștine din Romania Orientală*, Anuar de Lingvistică și Istorie Literară, Academia Română, Filiala Iași, Institutul de Filologie Română „Al. Philippide”, 32 (1988-1991), p. 29-69.

DUCHESNE 1907 – L. Duchesne, *Histoire ancienne de l'Eglise*, II, Paris, 1907.

EBBINGHAUS 1976 – E. A. Ebbinghaus, *The first entry of the Gothic calendar*, The Journal of Theological Studies, NS 27 (1976), p. 140-145.

EBBINGHAUS 1991 – E. A. Ebbinghaus, *The Date of Wulfila's Episcopal Ordination*, Neophilologus 75 (1991), p. 311-313.

ERBICEANU 1898 – C. Erbiceanu, *Ulfila. Viața și doctrina lui sau starea creștinismului în Dacia Traiană și Aureliană în secolul al IV-lea*, București, 1898 [reeditată: C. Erbiceanu, *Ulfila. Viața și doctrina lui*, cuvânt înainte de C. L. Erbiceanu, studiu introductiv L. Rados, ediție îngrijită, note și postfață de M. O. Cățoi, București, 2013].

GIRARDI 2009 – M. Girardi, *Saba il Goto: martire di frontiera*, testo, traduzione e commentario del dossier greco, Iași, 2009.

HEATHER 1986 – P. Heather, *The Crossing of the Danube and the Gothic Conversion*, *Greek-Roman and Byzantine Studies* 27 (1986), 3, p. 289-318.

HEATHER 1991 – P. Heather, *Goths and Romans 332-489*, Clarendon Press, Oxford, 1991.

HEATHER & MATTHEWS 1991 – P. Heather, J. Matthews, *The Goths in the Fourth Century*, ser. *Translated Texts for Historians*, 11, Liverpool University Press, 1991.

IONESCU 1970 – I. Ionescu, *Sansala, primul preot creștin daco-roman atestat documentar*, *Mitropolia Olteniei* 22 (1970), 5-8, p. 485-490.

KLEIN 1977 – R. Klein, *Constantius II und die christliche Kirke*, Darmstadt, 1977.

MANSION 1914 – J. Mansion, *Les origines du christianisme chez les Gots*, *Analecta Bollandiana* 33 (1914), p. 5-30.

PÂRVAN 1911 – V. Pârvan, *Contribuții epigrafice la istoria creștinismului daco-roman*, București, 1911.

PETERSEN 2005 – *Bibliographia Gotica Amplificata sive Gotica Minora V*, C.T. Petersen (ed.), *Syllabus*, 2005.

POPESCU 1983 – E. Popescu, *Creștinismul în Eparhia Buzăului până în secolul al VII-lea, Spiritualitate și istorie la Întorsura Carpaților*, I, Buzău, 1983, p. 259-277.

POPESCU 1987a – E. Popescu, *Creștinismul pe teritoriul României până în secolul al VII-lea, în lumina noilor cercetări*, *Mitropolia Banatului* 37 (1987), 4, p. 34-49.

POPESCU 1987b – E. Popescu, *Theophilus Gothiae, episcop în Crimeea ori la Dunărea de Jos?*, *Studii Teologice* 39 (1987), 5, p. 73-81.

POPESCU 1990 – E. Popescu, *Bizanțul și creștinarea Europei de sud-est și de est*, *Studii Teologice* 42 (1990), 1, p. 86-103.

POPESCU 1992 – E. Popescu, *Sfântul Ioan Hrisostomul și misiunea creștină în Crimeea și la Dunărea de Jos*, *Teologie și Viață*, SN 2 (63) (1992), 11-12, p. 15-27.

POPESCU 2018 – E. Popescu, *Studii de istorie și de spiritualitate creștină*, I-III, București, 2018.

REVILLOUT 1850 – C. J. Revillout, *De l'arianisme des peuples germaniques qui ont envahi l'empire Romain*, Paris, 1850.

RUBIN 1981 – Z. Rubin, *The Conversion of the Visigoths to Christianity*, *Museum Helveticum* 38 (1981), p. 34-54.

SCHÄFERDIEK 1977 – K. Schäferdiek, *Germanenmission*, în: *Reallexikon für Antike und Christentum*, Stuttgart, 1977, col. 501-506.

SCHÄFERDIEK 1979 – K. Schäferdiek, *Wulfila vom Bischof von Gotien zum Gotenbischof*, *Zeitschrift für Kirchengeschichte* 90 (1979), p. 107-146.

SIBIESCU 1972 – V. Sibiescu, *Sfântul Sava Gotul. La 1600 de ani de la mucenicia sa*, *Glasul Bisericii* 31 (1972), 3-4, p. 335-388.

SIMONETTI 1976 – M. Simonetti, *L'arianesimo di Ulfila*, *Romanobarbarica* I (1976), p. 297-323.

SIVAN 1996 – H. Sivan, *Ulfila's own Conversion*, *The Harvard Theological Review* 89 (1996), 4, p. 373-386.

STOIAN 1938 – I. Stoian, *Auxentius episcop arian de Durostor (veacul al IV-lea)*, București, 1938.

THOMPSON 1956 – E. A. Thompson, *The Date of the Conversion of the Visigoths*, *The Journal of Ecclesiastical History* 7 (1956), 1 (April), p. 1-11.

THOMPSON 1963 – E. A. Thompson, *Christianity and the Northern Barbarians*, în: A. Momigliano (ed.), *The Conflict between Paganism and Christianity in the fourth Century*, Oxford, 1963, p. 56-78 [studiul a fost publicat inițial în *Nottingham Medieval Studies*, I (1957)].

THOMPSON 1966 – E. A. Thompson, *The Visigoths in the Time of Ulfila*, Oxford, 1966.

VASILIEV 1936 – A. A. Vasiliev, *The Goths in the Crimea*, Cambridge-Massachusetts, 1936.

WAITZ 1840 – G. Waitz, *Über das Leben und die Lehre des Ulfila*, Hannover, 1840.

WOLFRAM 1990 – H. Wolfram, *Histoire des Goths*, 1990.

ZEILLER 1918 – J. Zeiller, *Les origines chrétiennes dans les provinces danubiennes de l'Empire romain*, Paris, 1918.

ZUGRAVU 1997 – N. Zugravu, *Geneza creștinismului popular al românilor*, București, 1997.

ZUGRAVU 1999 – N. Zugravu, *Erezii și schisme la Dunărea Mijlocie și de Jos*, Iași, 1999 (p. 45-76 – Arianismul; p. 122-126 – Schisma audianilor).

ZUGRAVU 2008 – N. Zugravu, *Câteva probleme ale creștinismului din spațiul românesc în mileniul I în lumina izvoarelor literare. IV. Structuri și ierarhii ecleziastice*, FHDRCh, Iași 2008, p. 96-106.